

Évfordulós fesztivál

A SZEGEDI SZABADTÉRI JUBILÁLÓ NYARA

Halmozza évfordulóit Szeged színházélete. Az évszázados épület föltámadásra vár, készülget; a szabadtérin viszont, kint a Dóm téren, ötven esztendővel ezelőtt született a ciklikus nagy nyárünnep, *Az ember tragédiájával*. *Madách* drámai költeménye megintcsak idén tölti be századik játékévét a honi színpadokon, ám hogy visszakanyarodjunk Szegedre, a szabadtéri játékokat, miután a harmincas esztendők végén elfújta a háború vihar szele, 1959-től jegy-zik ismét, vagyis 25. szezonzát ülte most. Akkor, az újjászületés-napon *Erkel* operáját, a *Hunyadi Lászlót* vitték színpadra, ami természetesen nem hiányozhatott az idei műsorlapról, amiképpen *Az ember tragédiája* sem, vagy az a *Hegyen-völgyön lakodalom*, mellyel 1972-ben reprezentatív gálaest formájában tettek sikeres kísérletet az egyik jeles és népszerű társrendezvénynek, a nemzetközi néptáncfesztiválnak fölkarolására, beépítésére a szabadtéri programba. A hagyományos struktúrában, mitől az idén sem tágitottak, világhírű társulat, a *leningrádi Kirov színház* együttese képviselte a baletet, míg a daljátékot, *Kodály Hány Jánosát*, tavalyról mentették át. Szokásosan alakult az ünnepi hetek kiegészítő ajánlatcsokra, néptáncsal, tárlatokkal, koncertekkel, nyári egyetemekkel, ifjúsági napokkal stb. Az idegenforgalom túrhetően kasszírozott (hát még ha szállásokban is gazdagabb lenne a város), s az ünnepi hangulatot különböző és váltakozó színvonálú — a tömegkommunikációban néhol megcsipkedett — kiadványok tömjénfüstje illatosította; mellettük *Fritz Mihály* jubileumi emlékérmét is szorgalmasan osztogatták-ajándékozták az ügy régi harcosainak, törzs bajnokainak.

*

E sorok írója kicsit értetlenül áll *Az ember tragédiájának* szabadtéri fiaskója előtt. Értetlenül, mert részint előre látható volt, a vállalkozás olyan pontjaiban mond csődöt, hol hosszú évek tapasztalatai jelzik a veszélyt, s részint, mert a vállalkozó felek, a szabadtéri igazgatósága és a rendező, régi, kipróbált munkatársak, így tudják, meddig lehet elmenni a dóm-színpadi produkcióknál, mire kell vigyázni általában és különösen. Vajh mentségül szolgál, hogy *Vámos László* tulajdonképpen az őszre, a darab ősbemutatójának százados fordulójára tempírozott, s budapesti kőszínházi premierjét próbálta, kísérletezte ki? Beszéljünk nyíltan. A szerződés föltételei komoly anyagi konzekvenciákat igényeltek Szegedtől, amiért kérni szabad, annyit legalább, amennyi az eleve látható kudarctól mentesít. Már a tervezőasztalnál eldőlt ugyanis, hogy az előadás hajója idő és szereposztás zátonyán kaphat léket. Furcsa, hisz egyebet se hallani az ügy felelős vezetőitől negyedszázada, a szabadtéri Szegeden nem kísérletező színház, most meg azzal a *Vámos Lászlóval* sétálnak zsákutcába, aki e helyt gyakorlati ember, több más rendezése mellett csupán a *Tragédia* színszerűségének két hipotézisét állította föl. Igaz, az elsőt (1965-ben) sommás elutasítás fogadta, pedig a látványosság szélső határaihoz merészkedett („a néző nézegetővé vált”), a 69-es változatban azonban fölismerni vélték a szó és a kép harmóniáját, magasztos szintézisét, mely a templom közvetlen jelenlétéből szívja életető nedveit, nyeri invencióit. E harmadik verziójának hűvösen kimért visszhangja: „se eszme, se látvány”. Az utóbbit nem egészen érzem pontosnak, igaznak, az „eszme” viszont kétségtelenül kitapinthatatlan, nem derül ki az előadásból, hogy a rendező 1983-ban, hic et nunc, mit akar mondani, hogyan olvasta újra *Madáchot*. A publikum már-már viselhetetlenül hosszú éjszakát tölt a fapadoson. *Vámos* fölvezeti majd a teljes művet, minden szavát, betűjét sajnálja, s amiképpen 11 évvel ezelőtt tette a *Rómeó és Júliával* — érthetőbben —, a főszerepeket az itteni átlagnéző számára alig ismert fiatalokra osztja. Kitaposott ösvény, ezen járatta a *Tragédiát* már 1976-ban *Szinétár Miklós* is, de azok a fiatalok (*Hegedűs D. Géza*, *Bánsági Ildikó*, *Lukács Sándor*) kevesebb terhét hordozták a szövegnek, érettebben, nagyobb színpadi

rutinnal, nemesebb dikcióval hágtak földadataik roppant magasára. A látnivaló oltárán persze meghozza azért a maga áldozatát Vámos. Füst és lángtengerrel borigatja be a placcot, látvány-erejű tulajdonképpen a hatásos zenei illusztráció, *Simon Zoltán* összeállítása is, mely valóság-gal megemeli a játékot, magnóról, makulátlan erősítéssel, egészen szól. Bravúros fényjátékok pásztáznak, angyalok hajladoznak, följazott néptömegek süvöltöznek Párizsban, sír-szellemek kísértenek a londoni mélyből, lekopaszított, uniformisember-lények végeláthatatlan sora kigyózik a falanszter utilitarista rendszergyűrűjén. Mint bolydult méhkas lobban föl-föl a színpad, ezüstös földgalacsin merészkedik az égbe méltósággal, majd zuhan alá üstökösgyorosan — víziók növesztik szárnyaikat. *Csányi Árpád* közepén elhelyezett gömbszelete fölül-nézetből a Szaturnuszra hasonlít, Vámos utóbbi Tragédia-alapdíszletéről köszön vissza, de ezúttal kidolgozottabb, választékosabb, megmunkáltabb. Rézsűtfekvésű, forgásával körkörösén reped, hasad szét a színpad, miközben a földszelvet tetején és oldalából belső színhelyek aknája nyílik — a hátsó traktussal vagy a néző felé fölbillentve, misztériumszínpadokat is megidéz, ahol menny, föld, pokol helyszíneli a cselekvést. Alant alussa álmát az emberpár; nem minden forgás, azaz színváltozás végén, imígyen hát kissé következetlenül. Alkalmi tartozékokat is behoznak, szobrot, keresztet, praktikus használati tárgyakat, Izóra kolostorablakának vas-rácsát például. Akadnak naturalisztikus, ám főleg stilizált díszletelemek, a paradicsomi színbe drótokon beráncigált két fának, a tudásnak és a hallhatatlanságnak lombkoronája van, amit viccesen lenget a szél — Vámos nem szívesen tágít rögeszméjétől, a totális színházról, kivált hogy kezére játszik a darab, meg a miliő. Ötleteinek nagyvonalú eklekticizmusa most leszűrtebb, koncentráltabb. Nem tart igényt a tér, az árkádok megannyi kiszögellésére, nem akarja működtetni az egész stadionkatlant, csupán a templomra és a variábilis színpadra támaszkodik. Közhely leírni a darabról, hogy gondolatai már születése pillanatában szétfeszítették a kor tudományos és erkölcsi világméretű kereteit, hogy azokat részint az eltelt idő igazolta, részint napjainkra is felette aktuálisak. Az eszmék dzsungelében, mint jeleztük, nemigen akar rendet vágni Vámos, néhány momentumra azonban lehet figyelni, ha nagyon töri magát az ember, kihallgathatja a neki címzett üzeneteket. Ilyen a művet keretező küzdésmotívum, a harmóniából kibugyanó vágy a diszharmóniára, Lucifernek, az örök másodiknak dacos szembenállása, mint az állandó helyettesi státus mozgásképtelenségéből fakadó lázadás ösztönidológiája, de ideszól Ádám is, amint „ébredésének borzongásában” földalja az üres, önmagában való tekintélytiszteltet elfoszló lelkipalástját.

A Tragédia ősbemutatójától tovatűnt évszázad távolságát mindenekelőtt a színészek szövegmondása — eredendően a szereposztás —, a textus szikáran értelemző tolmácsolásának következetes logikája érzékeltetné. Ettől lehetne mai az előadás, ám érdekes, bár csöppet sem meglepő módon, ezzel kanyarodik zsákutcába. A dómot nem lehet elbontani, a nézőteret leszűkíteni, az árkádokat összehúzni — a szegedi szabadtéren lényegében illusztrációs hangjatekből részelt a közönség, s a színészek döntően az organumukkal, beszédtechnikájukkal, a kifejezés vokális képességeivel funkcionálnak. Arcuk a tizedik sortól láthatatlan, testüket jelmezek borítják, melyek most az ügynevezett történelmi képekben szándékosan belemossák Ádámot, Évát, Lucifert (akit a szerepe is erre kárhoztat) a historikus alakok kavalkádjába, nem választják le a korfigurákról (*Vágó Nelly* tervei). Marad tehát a színihatás ébrentartásának, gerjesztésének majdhogynem egyedüli, mindenképpen első számú tényezőjeként a hang, a beszéd — jelentőségét Madách zengzetes, klasszikusan szép stílusa még fokozza is. Anakronizmus volna számon kérni persze holmi dagályos, öblögetős, teátrális dalolást, ámbátor a helyszelleme itt mindiglen megkísért valamiféle operai deklamációval dúsítani a drámai beszélyt. Ahogyan például *Sinkovits Imre* selymesen bújja magnóról az Úr szólomát, vagy *Nagy Zoltán* tagolja magvasan, okosan Péter apostolt, a Patriarchát, Saint Just-öt. Máskülönbön fakó a hatás. Ez a fentebb stíl hiányzik. Ráadásul, hogy alig húztak a darabból, s nyúlik az előadás, a szereplők időnként hadarnak, követhetetlen masszává habzsolják a szöveget. Még kellemetlenebb, amikor néhányan tériszonyba sédülve ösztönösen kiabálni kezdenek, az üvöltés ragadós, mint a járvány, lerekeszt. *Bubik István* Ádámja melegházi növény, a szabadtéri flórában

hervatag. Borzas ifjúságával veti magát a küzdelembe, érezni nála a pátosz igényét, azt a fajta emelkedettséget, amit a figurába lehelt Madách — csak hozzá a színészi eszköztára porlik szét a födétlen, hosszú csillagéjszakában. *Tóth Éva* inkább elasztikusan megtervezett, szép mozgásával, női ösztöneivel igyekszik követni. Beszéde kissé színszegény, hisztérikus kitéréseivel mintha tapogatóznék a tér lehetőségeiben: a mikrofonra nem akar tapadni, s ez megbosszulja magát. A vezető hármából legjobb benyomást a rutinosabb *Balkay Géza* teszi a nézőre: a figura karakteréhez, a tagadás ősi szelleméhez jól illik az ő következetesen racionális, kevélyen távolságtartó, hidegen értelmező, lapidáris szövegmondása. Emlékezetes perceket szerez apróbb föladataival a már említett Nagy Zoltán, valamint *Kézdy György*, *Hetényi Pál*, *Izsóf Vilmos*, meg a Fellini Satyriconjára elrajzolt római kéjtanyán *Papadimitriu Athina*.

*

Vámos László Tragédia-képe részletszépségeinek ellenére sem hagyott maradandót. Inkább előtanulmánynak, ceruzavázlatnak tűnt egy leendő szobafreskóhoz, amit bensőségeibb környezetben, a külsőségektől kevésbé zavartatva festhet meg, fölbányászva az anyagban szunnyadó további lehetőségeket. Véglegesebb, komplett szabadtéri formájában tetszett föl viszont Erkel operájának, a Hunyadi Lászlónak emlékelőadása. Az emlék 1959. július 25-ét idézi, a fesztiválhagyományok följújtásának pillanatát, szándékoltan, hiszen megint *Mikó Andrást* kérték rendezőnek, *Varga Mátyást* a díszletek, *Márk Tivadart* a jelmezek tervezésére, csupán *Vaszy Viktor* örökébe lépett a karmesteri pultnál *Pál Tamás*, meg persze a szólisták cserélődtek ki. (Ha már itt tartunk, idén került a könyvpiacra *Simándy József* önéletrajzi krónikája, melyben a kiváló tenorista meghatottan elevenítette föl az 59-es Hunyadi-premier szív-szorongató élményét. Nem tudom, hívták-e most, legalább a nézőtérre, bár kísértésbe ejtheték volna akár a címszereppel, könyvének epilógusában nem zárta ki az esetleges további fölhézés lehetőségét, igaz, az újjáépülő Operaházra célzott. S mert titokban tervet dédelget, föltehetően nem „eresztett le”, márpedig egy szabadtéri jubileum Szegeden van akkora alkalom, hogy esetleg kötélnek álljon.)

A látkép nagyjából a huszonöt év előttire üt. A mű totális látványtól duzzadó, azzal adekvát fenséges eszmeisége a hazafiság, a nemzeti összefogás tragikus himnuszát zengi az egyéni érdekek, a karrierkuporgató, acsarkodó oligarchacsoportosulások szemforgató erkölcsi fölött. A Hunyadiak nemzetmentő elszántságával, egy nép legszentebb reményeit vállaló szándék etoszával tündököl az opera a templom kultikus téréblén. Ám ezen túl nemigen szólhat másról, az egyéni érzelmek sejtelmes-bűvös hárfahangjai elvesznek itt. Tartok tőle, a szegedi szabadtéri Hunyadi-előadásai úgy vonulnak be a darab krónikájába, mint élő emlékművei az évszázados történelmi tettnek, a magyar opera megszületésének. Vagyis hát ezek a produkciók muzeális jelentőségük inkább. Nincs ugyanis oly meghatározó élményünk egyik előadás kirakatáról sem, hogy „színházi szempontból” különböznének — őszintén szólva nem is lehet, a szabadtéri operajátszást gúzsba kötik a méretek. Amiképpen a drámajátszás esélyeit a távolság lehetetleníti, mely színészt és nézőt szakít el egymástól, az operarendező odafönn a színpadon ütközik dramaturgiai falakba. Nem gazdálkodhat az idővel (a prózarendezőnek szabad), mert ha a zeneszerző mondjuk két taktusra sűríti valamely akció lefolyását, akkor a figurák csak közel helyezhetők el, s holmi homokszemcsék a sivatagban. Nemhiába emlegetik, kőszínházakban, hogy a partitúra rendezőpéldány; szabadtéren a zsákbanfutás koreográfija. Akár tetszik, akár nem, ilyen terepen bizonyos szituációkba éppen a kőszínházi bensőségeséget elengedhetetlen visszalopni, vagyis ellenére hatni a helyviszonyoknak, jellegében kontráznai a szabadtérit önmagával, azzal ami. *Varga Mátyás*nak a tér formai és színhatását érzékenyen továbbépítő-levezető várfal-imitációja ezért aztán látványnak szép inkább, semmint a játékhoz praktikus. Belső teret ugyanis nem képez a kamarajelenetekhez, pótfalakat hoznak tehát V. László szobájához vagy Hunyadi börtönéhez (rácsait lengeti a szél), pakolásuk időigényes, megszakítja az előadást, tulajdonképpen fölöslegesen, a játékok fényparkjával hite-

les enteriőröket lehetne kialakítani egy rivaldáig épített alapdíszletben. Koncentrált belső játékterek hiányában a színpadi akciók egyike-másika olyan cselekvéseket nagyít föl, melyeknél az indulatokat csupán a szapora mozgás, futás, futkosás képes kifejezni. E kiterjedt térben a figurákkal eleve képtelen a néző személyes kontaktust teremteni, nem jöhet létre a hozzájuk fűződő érzelmek fakasztotta katartikus élmény, s a dómszínpadnak ezt a nehéz keresztségét nemigen segít cipelni Mikó rendezése sem, ellenkezőleg, mintha szándékosan hátráná el, adná föl a kálvária kilátástalan erőfeszítéseit: a párjeleneteket, ha csak teheti, széthúzza. Ráfoghatjuk, a darab politikumát akarja hangsúlyozni, mint a téren egyedül fölfogható, átélhető színházi élményt — az érvelés logikusnak látszik. Hanem hogy a hősök egyéni sorsát miként szövik át a történelem fonalát gombolyító párkák, hogy Hunyadi személyes tragédiája hatalmi érdekek ütközésének következménye, így a nemzet drámája egyszersmind — átélhetetlen marad. A darab tragikumának lényegét kényszerűen elvesztegető rendezői elv fagyaszja az előadást múzeumná; a játékok objektív tulajdonságai válnak nyilvánvalókká, hogy általában képtelen produkció itt igazán önmaga lenni, öntörvényűen beállni darab és közönség közé, színházi nézővé avatni az olvasót, lemezhallgatót. Ha viszont erre nincs esély, másra kell fanyalodni. Jelesül a póre látványra — ebben Mikót gazdag tapasztalatai segítik. Felemelő tablókát komponál a felvonásvégekre, a mozzanó táblaképeknek összhangzata és ellenpontja van. A két László például fönt fog kezét a bástyán, míg alatt a tömeg előbb zászlókat lengetve éljenez, majd hirtelen térdre hull némán — az ellenpontozás iskolapéldája. De szemrevaló az eskü végén pislákoló gyertyák szerpentinje a sötétbe boruló színpadon, általában a vonuló harcosok, tömegek attraktivitása, melyekhez Márk Tivadar jelmezei ragasztanak korbélyeget. Viszont: az említett körülmények okán az elfogott futárnak például túl messziről kell érkeznie, így valósággal ő rántja földre elfogóit, nem pedig fordítva; V. László és Czillei párbeszéde, vagy Hunyadi László és Mária szerelmes percei mindenfajta intimitást nélkülöznek, egyszerűen mert nincs hová bújniok (lépcsőházban várúr már a 15. században is szolgálólányokkal enyelgett, nem az arájával). És hová lesz Czillei, miután megölik: elnyeli a föld? Ám még különösebb, hogy előbb nem a fegyvertelen Hunyadira tör rá a kormányzó orvul, miként az írva vagyon. László oldalán virít a kard, ki is vonja, így a rejtkehelyükről előrohanó Rozgonyiék nem urukat védelmezik, hanem egy méltányos feltételekkel induló párbajt döntenek el szabálytalanul, azaz gyilkosokká válnak — ez a balsikerű mozzanat fölbillenti a darab erkölcsmérlegét. És nem egészen érthető az sem, miért feledkeznek meg a templom aktivizálásáról az esküjelenetben: a kihozott művi oltárképnél hatásosabb volna a benti valóságosra asszociálni, miként tették azt máskor.

A zenei kivitelezés megbízható. Pál Tamás érzékenyen reagálja a muzsika kettős karakterét, hogy az olasz—francia hatásnak mily erős nyomát viseli a partitúra, illetve hogy minő természetességgel simul mellé a verbunknak és a népies magyar dalköltészetnek nemes hagyománya. Pálnak szegedi éveit során sikerült elsajátítania a nagy zenei formák összefogásának azt a képességét, mi Vaszy művészetének volt igazi ereje, sugárzása: a *Molnár László* betanításával daloló kórusok pontosak, fegyelmezettek, de a lírai pillanatokban is finom tónusú a zenekar. A szereplőknek nagy elődök, Simándy, *Takács Paula*, *Fodor* és mások nyomasztó emlékeivel kell megküzdeniök. *Kelen Péter* címszerepe tulajdonképpen adós marad a figura hősi karakterével, a lírait viszont eszményien formázza: érzéki legatói élményszámba menőek. *Kalmár Magda* telt zengésű szopránja Mária finom szólamat kifejezetten dús, nemes drapériával vonja be, *Misura Zsuzsa* Szilágyi Erzsébetje pedig izzig-vérig szabadtéri hang. Kissé súlytalan, bár szép cantilenákat éneklő *Gregor József* Gara nádora, a szerep robusztusabb basszbaritont kíván; *Gyimesi Kálmán* rövid jelenléte atmoszférát teremt Czillei körül. Talán *Bárdi Sándor* V. Lászlója sápadtabb a kelleténél, lebegős tenorjáról nem mindig híhető, direkt csinálja, jellemzésül.

*

A játékok utóbbi negyedszázadának jelentékeny vívmánya a balett- és táncművészet letelepítése, meggyökereztetése a dómszínpadon. Elévülhetetlen érdemeket szerzett ebben a szov-

jet együttesek egész sora: már a fölújítás esztendejében ideutazott a moszkvai Sztanyiszlavszkij és Nyemirovics-Dancsenko színház társulata, s attól fogva szinte egymást váltották a nagyhírű szovjet iskola reprezentánsai. A folyamat betetőzéseképpen idén a leningrádi Kirov színház balettje látogatott el hozzánk. Előbb Pesten adtak koncertet, majd Szegeden markoltak mélyebbre gazdag repertoárjukból, a háromrészes koreográfiafűzér mellett a klasszikus balett ősforrásaihoz is elkalauzolták a nézőt, bemutatták a *Giselle*-t, két estén, két szereposztásban. A leningrádiak szívósan őrzik az egyetemes balettművészet meghatározó érvényű, hagyományteremtő alkotásait, lehetőleg a maguk hamvas tisztaságában — miként a *Giselle*-t is még mindig *Coralli*, *Perrot* és *Petipa* kézrajza jegyzi. Amolyan történeti hitelességű kompozíció ez, hiszen Jules Perrot, az 1841-es párizsi ősbemutató szőlőinak koreográfusa, már annak az évtizednek végétől magántáncos majd balettmester Pétervárotról, de nyomdokaiban jár Mariusz Petipa is — így aztán a *Giselle* az iskolateremtő francia majd az orosz tradíciók nemes koprodukciójaként él tovább napjainkig a leningrádiak gyakorlatában. S ez a gyakorlat kétségtelenül a világ legjobbjaihoz számító táncosoknak ad módot és lehetőséget képességeik ra-gyogtatására. *Kolpakova*, *Mezenceva*, *Berezsnaj*, *Zaklinszkij*, *Csencsikova* — hogy néhányukat említsem csak — tökéletes technikai tudásuk mellett a kifejezésnek azzal a szeplőtlen, tartózkodó, elegáns, folyton vibráló feszültségű megjelenítésével is rendelkeznek, mi a stílus oly jellegzetes sajátja.

Friss összegezeként azt mondhatnám: a leningrádi balett közreműködése avatta nemzetközi rangúvá az idei szegedi játékok művészi színvonalát.

NIKOLÉNYI ISTVÁN

Sz. Simon István: A Játékok krónikája

Terjesztői mondják: „jól megy a könyv”. A szóban forgó kötet, Sz. Simon Istvánnak a Szegedi Szabadtéri Játékok alapításának ötvenedik, felújításának negyedszázados évfordulója alkalmából írt, s a Szegedi Nyomda jóvoltából kellő időben, még az ünnepi hetek kezdetén piacra került munkája remélhetőleg nem jut hát az ünnepi kiadványok, a lokális érdekekből megjelentetett dolgozatok sorsára. Nem hever a raktárak mélyén bontatlan csomagokban, nem fenyegeti a tiszteletpéldányként osztogatott kötetek örök veszélye, hogy tudniillik olvasatlan marad. Vásárlói minden valószínűség szerint olvasói is lesznek *A Játékok krónikájának*. Talán nem a betűket A-tól Z-ig falók fajtájából, lehet, hogy a szemezgetők, a fejezetek olvasási sorrendjét felcserélők típusából. Esetleg lesz, aki a képek felől közelít a szöveghez, s aki a függetlenségben közzétett kronologikus műsorrend és a szereplőlista felől. A műfaji egységet alighanem szándékosan mellőző könyv szinte kínálja is magát e többféle megközelítésre, lehetőséget adva a tallózó, a folyamatos, a vissza-visszalapozó, a csupán színháztörténeti adatokra figyelő, s legfőképp: a szabadtéri színjátszás körül keveredett vitákban állásfoglalásra kész olvasónak arra, hogy a maga szája ize szerint forgassa a krónika lapjait.

S mivel szenvedély izzítja át Sz. Simon István krónikáisi mondandóját, közömbös iránta aligha maradhat bárki. Úgy vagyunk ezzel is, mint a város ügyének számító Játékokkal: lehet híve az ember, lehet ellenzője, bizhat jövőjében, legyinthet múltjára — létét immár nem kérdőjelezheti meg. A Játékok krónikájának épp ebből a gondolatkörből valók a legsikerültebb fejezetei. Azok, melyek a szerző személyes véleményétől átfűtöttek, amelyek az esszéstílus sodrásában a szegedi szabadtéri mellett voksoltatják az olvasót. (A Tiszának ezen a táján, ahol a könyv, és jelen ismertetése is született, aligha kell különösebben bizonygatni ennek az elkötelezettségnek természetes voltát.)